

Dyslexiebeleid

VWO • HAVO • MAVO

Inhoud

Wat is dyslexie?	3
Signalering van dyslexie	4
Diagnostiek van dyslexie	6
Begeleiding van dyslexie	6
Specifieke maatregelen voor leerlingen met dyslexie	7
Bijlagen en literatuurlijst	11
Bijlage 1	12
Observatielijst lees- en spellingproblemen	12
Bijlage 2	14
Dyslexiekaart	14
Bijlage 3	15
Overzicht mogelijke aanpassingen	15
Bijlage 4	16
Vakspecifieke begeleiding Nederlands	16
Bijlage 5	20
Vakspecifieke begeleiding moderne vreemde talen	20
Bijlage 6	25
Gespreksformulier	25

Wat is dyslexie?

Definitie: Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren en het accuraat en/of vlot toepassen van het lezen en/of spellen op woordniveau dat niet het gevolg is van omgevingsfactoren zoals inadequaat onderwijs, onvoldoende beheersing van de instructietaal en/of een lichamelijke beperking (doof- of slechthorend, blind- of slechtziend), neurologische stoornissen of algemene verstandelijke beperking (DSM 5, 2013).

Signalen van dyslexie:

Het niveau van het lezen en/of spellen op woordniveau is beduidend en kwantificeerbaar lager dan wat op grond van de chronologische leeftijd verwacht mag worden.

Er is sprake van een significante achterstand op het gebied van lezen en spellen.

De probleem met lezen en/of spellen zijn gedurende minimaal 6 maanden aanwezig ondanks interventies (door een leesspecialist) gericht op het remediëren ervan; de achterstand is dus persistent en daarbij resistent voor instructie, kortom hardnekkig.

We kunnen zeggen dat dyslectische leerlingen in het voortgezet onderwijs problemen hebben met:

- Lezen en/of spellen op woordniveau in het Nederlands én in de moderne vreemde talen (nieuwe klank-tekenkoppelingen, ingewikkelde spellingafspraken);
- Het snel en accuraat lezen (decoderen) van teksten bij alle vakken;
- Het snel en accuraat spellen (coderen) bij functioneel schrijven bij alle vakken.

Signalering van dyslexie

Signalering overdracht basisschool

Er zijn verschillende momenten waarop ernstige problemen met lezen en spellen kunnen worden gesignaleerd bij het aanmelden van de leerlingen voor het voortgezet onderwijs:

- Het onderwijskundig rapport van de basisschool kan vermelden dat de leerling problemen heeft met lezen en/of spellen.
- Vaak heeft de leerling op de basisschool al begeleiding gehad en wordt er een vermoeden van dyslexie uitgesproken.
- De leerling heeft aan het eind van groep 7 vaak niet het leesniveau op woord (DMT)- en tekstniveau (AVI 9) bereikt.
- De citoscore voor taal op de eindtoets is vaak laag.

Signaleringstoetsen in het eerste leerjaar van het VO

Aan het begin van het schooljaar (medio september) worden bij alle brugklasleerlingen de Dia-toetsen afgenomen:

De leerlingen worden getoetst op de volgende vaardigheden:

- Begrijpend lezen Nederlands (dia-tekst);
- Woordenschat Nederlands (dia-woord).

Ook worden er bij iedere brugklas screeningstesten afgenomen: de leestoets 'Hoe gevaarlijk is een tekenbeet?' en de spellingtoets 'Het wonderlijke weer'.

De scores van de screeningstesten worden beoordeeld door de RT'er (remedial teacher). Wanneer er een twijfelachtige uitkomst is bij een leerling, dan neemt de RT'er nog enkele screeningstoetsen individueel af: de EMT, DMT en KLEPEL

Als de resultaten van deze testen reden geven tot twijfel, dan kunnen er aanvullende testen worden afgenomen:

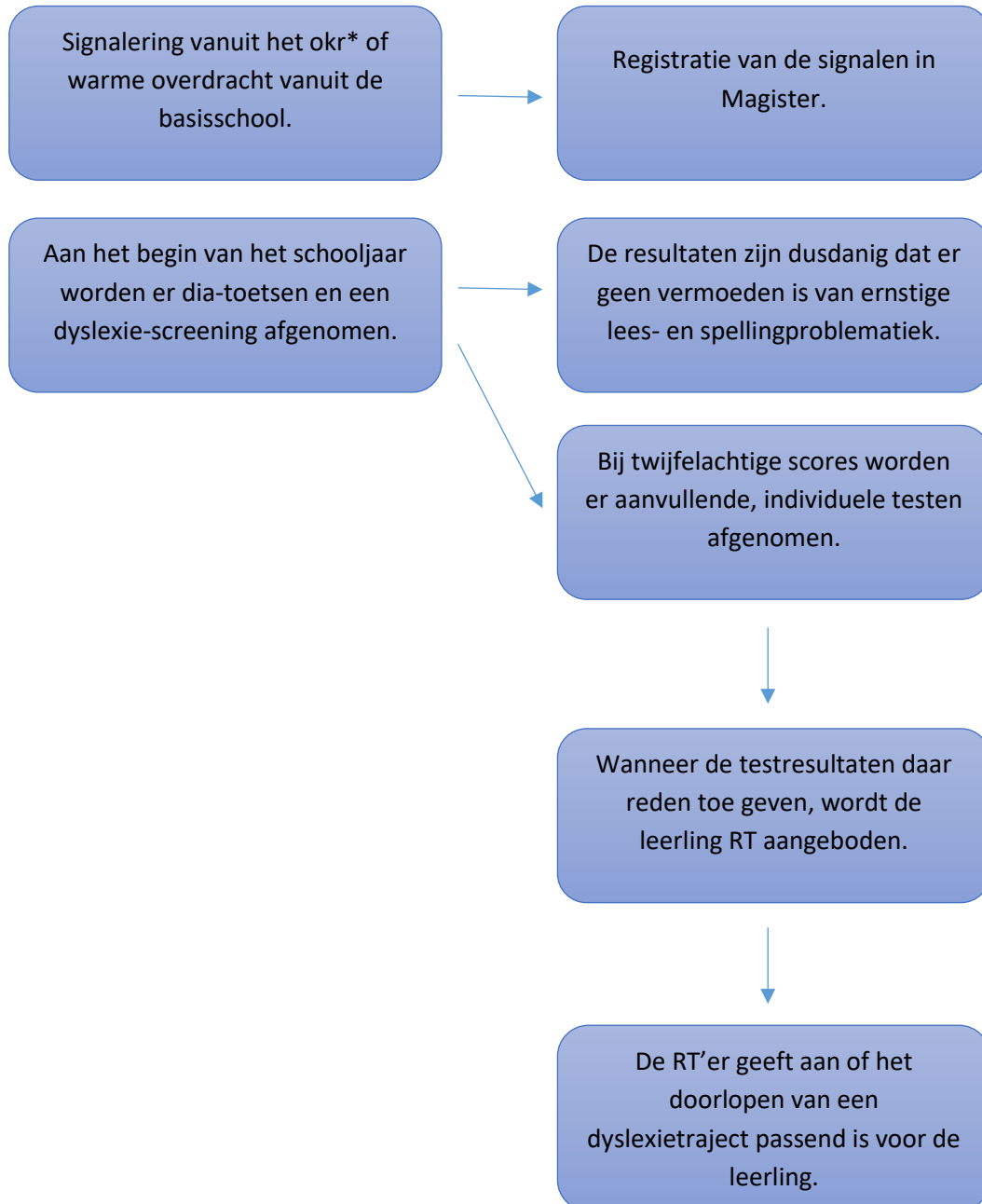
- Leestoetsen: AVI plus kaart, DMT en KLEPEL
- Bij twijfel: dyslexie screening test (DST)

Na observatie

Eventueel kan er gebruik worden gemaakt van de 'observatielijst lees- en spellingproblemen' uit het protocol dyslexie VO (bijlage 1). Deze wordt gedaan door de RT'er.

Na de signalering

Wanneer in de brugklas aan het begin van het schooljaar de testen zijn afgenomen en beoordeeld, kan worden gezien of de leerling uitvalt. Mogelijk wordt remedial teaching aangeraden als start van een dyslexietraject dat mogelijk leidt tot een dyslexieverklaring.

Diagnostiek van dyslexie

Wanneer het dossier ontvankelijk kan worden verklaard, kan de school Eenheid Zorg, onderdeel van het LMC, inzetten om een onderzoek af te nemen bij de leerling. De kosten van dit onderzoek worden betaald door het Montfort. Als de diagnose dyslexie kan worden gesteld, wordt er bij de onderzoeksgegevens naar de ouders en school een dyslexieverklaring gedaan.

De dyslexieverklaring geeft aan dat uit het onderzoek is gebleken dat bij de leerling dyslexie is vastgesteld. Ook geeft de verklaring aan welke ernstige belemmeringen de leerling ondervindt bij het volgen van onderwijs of bij het functioneren in de samenleving. De dyslexieverklaring geeft ook zo concreet mogelijk aan welke maatregelen, faciliteiten, materialen en begeleiding voor de leerling wenselijk zijn. Er wordt onderscheid gemaakt in:

- Remediëring;
- Compensatie en/of dispensatie in het onderwijs;

Begeleiding van dyslexie

Het uitgangspunt is dat de dyslectische leerling altijd recht heeft op extra begeleiding gedurende zijn hele schoolloopbaan. Vaak is de begeleiding in de onderbouw intensiever dan in de bovenbouw.

Aan het begin van het schooljaar brengt de ondersteuningscoördinator in kaart welke leerlingen dyslexie hebben. Dit is terug te vinden onder 'kenmerken' en 'notities' in het individuele dossier in Magister.

Begeleiding

De begeleiding is erop gericht:

- De dyslectische leerling het onderwijs te laten volgen waarvoor hij/zij de capaciteit heeft;
- De lees- en schrijfvaardigheid van de dyslectische leerling te vergroten, zo nodig met hulpmiddelen;
- De dyslectische leerling te leren omgaan met zijn/haar probleem.

Begeleiding op niveau 1 - goed onderwijs in klassenverband

De basis betreft het werken met een effectieve lesmethode en het leerlingvolgsysteem Magister. Dit is voor alle leerlingen gelijk.

Begeleiding op niveau 2 - Extra begeleiding in de klas door de leerkracht

Voor onder andere leerlingen met dyslexie is het van belang om verlengde instructie te krijgen. Dit houdt in dat de aangeboden leerstof nogmaals wordt herhaald voor een individuele leerling of een kleine groep leerlingen.

Begeleiding op niveau 3 - Specifieke interventies die afgestemd zijn op hiaten, uitgevoerd en/of ondersteund door de lees-/spellingspecialist op school

Leerlingen die door de eerdergenoemde screening in het voortraject dyslexie komen worden doorverwezen naar de RT'er. Er wordt als eerst een inventarisatie gemaakt van de vaardigheden op de gebieden: spelling, grammatica (Nederlandse taal en vreemde talen) en 'leren leren' strategieën waar de leerling moeite mee heeft. Deze informatie wordt verzameld in een één-op-één gesprek met de leerling aan de hand van een checklist 'signalen van dyslexie' en een gespreksformulier over het leren van vreemde talen, fouten-analyse van reeds afgenomen toetsen in het verleden, lees- en spellingresultaten die in het basisonderwijs zijn behaald. Tot slot krijgt de leerling een stuk tekst aangeboden om te lezen; het type leesfouten wordt geobserveerd. Zo wordt de baseline bepaald. De volgende stap is dat de leerling remedial teaching krijgt voor de vaardigheden waarin hij/zij uitvalt. De begeleiding inhoudelijk behelst:

- automatiseren van de spelling- en grammaticaregels;
- procesgerichte feedback op huiswerkopdrachten en toetsen;
- leren omgaan met hulpmiddelen zoals strategiekaarten;
- psycho-educatie; uitleg over mogelijke onderliggende oorzaak van de taal gerelateerde leerproblemen en uitleg over evidence based leerstrategieën waarbij deze ook worden ingeoeffend. Hiervoor heeft de school 'dyslexie de baas' en 'dyslexiesleutels' tot beschikking.

Sommige leerlingen en ouders kiezen ervoor om begeleiding buiten de school te zoeken. Het is belangrijk dat er een goede afstemming is tussen school en externe begeleiding. De mentor van de leerling is de schakel tussen de externe begeleiding en school.

Specifieke maatregelen voor leerlingen met dyslexie

Compenserende faciliteiten

Het toekennen van compenserende faciliteiten moet de last die de leerling ondervindt van de technisch lezen en/of spellen problemen verminderen ten gunste van zijn/haar zelfvertrouwen en zelfredzaamheid.

In overleg met de leerling, zijn ouders, de mentor wordt besproken welke compenserende faciliteiten voor een leerling nodig zijn. De mentor bespreekt de toegekende faciliteiten na elke toetsweek met de leerling. Hiervoor wordt er tijdens de tienminutengesprekken een aanvullende tien minuten ingepland voor de leerling. De leerling verwerkt daarnaast onderstaande vragen in het 'ontwikkelplan'.

- Of de leerling gebruik maakt van de faciliteiten;
- Of de docent de toegekende faciliteiten realiseert;
- Of de leerling zelf vindt dat hij/zij baat heeft bij de toegekende faciliteiten;

- Of er meer faciliteiten nodig zijn;
- Of er faciliteiten overbodig zijn geworden.

De compenserende faciliteiten hebben betrekking op lezen, schrijven, toetsen en beoordeling.

Dispenserende faciliteiten

Wanneer dispensatie wordt verleend aan een leerling, wordt de leerling vrijgesteld om aan bepaalde geldende eisen te voldoen. Bij het verlenen van dispensatie moet het toekomstperspectief van de leerling centraal staan.

Mogelijkheden voor dispensatie zijn:

- Vrijstelling van voorleesbeurten;
- Vrijstelling van spellingtoetsen;
- Vrijstelling van spellingbeoordeling;
- Het verminderen van de omvang van de boekenlijst;
- Vrijstelling van een moderne vreemde taal (Engels is daarvan uitgesloten).

Bij het geven van vrijstelling van een moderne vreemde taal is er verschil tussen de onderbouw en bovenbouw. In de onderbouw, bijvoorbeeld, kan gekozen worden voor het laten vallen van Frans. De vrijgekomen tijd bij vrijstelling van een vak wordt opgevuld met extra onderwijs Nederlands of Engels, een andere invulling van het vak Frans of het kiezen van een ander vak. De keuze hierin wordt bepaald door de behoeften van de leerling en de mogelijkheden van de school.

Als de leerling al in de bovenbouw zit, wordt vrijstelling een complexe situatie. Dit gaat altijd in goed overleg met de school omdat mogelijkheden hiervoor afhangen van wat de organisatie kan bieden.

Een lijst met compenserende en dispenserende faciliteiten is te vinden in bijlage.

Het is belangrijk dat de toegekende faciliteiten duidelijk zijn voor de leerling, maar ook voor de docent. De dyslectische leerling is in het bezit van een dyslexiekaart waarop deze faciliteiten staan en heeft deze *altijd* bij zich en met name tijdens afname van toetsen.

Ondersteunende technologie

Het gebruik van ondersteunende technologie kan de problemen van de leerling met dyslexie compenseren. Het gaat hierbij om software die het leren en het structureren en plannen van taken ondersteunt. De programma's hebben behalve een ondersteunend ook een remediërend effect.

❖ **Leesondersteuning:**

Voor leesondersteuning kan men onder andere gebruik maken van de volgende technologieën:

- de LEX-app; hierop kan school de boeken voor de leerling zetten en de leerling deze af kan spelen.
- Tekst-naar-spraak software (L2S); dit is voor de leerling te bereiken via de laptop van school.

❖ **Schrijfondersteuning:**

Voor schrijfondersteuning kan zowel gebruik worden gemaakt van een tekstverwerker met spellingcontrole als van L2S. L2S biedt ook een woordvoorspeller, wat een waardevol hulpmiddel kan zijn. Het is een goede optie voor dyslectische leerlingen die moeite blijven houden met spellen. De leerling moet wel in een redelijk tempo kunnen typen. Een typcursus is daarom sterk aan te raden, bijvoorbeeld 'Typetuin'.

❖ **Leerondersteuning:**

Dyslectische leerlingen hebben vaak ook ondersteuning nodig bij het leren. Hiervoor komen drie typen software in aanmerking:

- Methodeafhankelijke software: steeds meer studieboeken hebben een bijbehorende digitale versie waar de leerling extra kan oefenen;
- Methodeonafhankelijke software: software voor de training van kennis en vaardigheden, los van studieboeken. Bijvoorbeeld Digischool;
- Open software: de gebruiker voert zelf de leerstof in het programma in. Deze programma's worden vooral gebruikt voor het leren van woordjes. Voorbeelden zijn: WRTS of Teach2000.

L2S

Voor het gebruik van tekst-naar-spraak software kiest de school voor het gebruik van L2S. De leerling beschikt over een laptop (wenselijk is een laptop van school voor het maken van toetsen) en via een inlogcode op Magister logt de leerling in op het programma.

Wanneer de leerling een ernstige vorm van dyslexie heeft en het niet meer mogelijk is om zelfstandig te lezen en voldoende voor de toetsen te halen, kan er gebruik worden gemaakt van L2S. Alle andere vormen van compenserende en dispenserende maatregelen zijn al gebruikt.

Na overleg met de leerling en ouders kan de mentor een verzoek bij de remedial teacher indienen om de leerling gebruik te laten maken van dit programma. De remedial teacher instrueert de leerling over het gebruik van L2S.

In eerste instantie maakt de leerling gebruik van de laptop met L2S voor het maken van de toetsen. De mentor maakt een melding in Magister en informeert de docenten. De docent zorgt ervoor dat de toets wordt aangeleverd als Word-document op usb-stick.

Examen

Voor het examen bestaan specifieke regels over welke aanpassingen er gedaan mogen worden. In de brochure 'kandidaten met een ondersteunings-behoefte' van examenblad.nl, staat voor leerlingen met dyslexie het volgende beschreven:

12.1 KANDIDATEN MET DYSLEXIE

- Nagaan of een aanpassing gewenst is;
- Nagaan of de gewenste aanpassing voorzien is in de regelgeving en het standaard aanbod;
- Zo nodig (daisy of spraaksynthese-)cd bestellen bij DUO (bij de algemene bestelling van examens);
- Voor digitale examens hoeft niets te worden besteld;
- Digitale woordenboeken, spelling- en grammaticakaarten zijn niet toegestaan;
- Aanpassingen inclusief eventuele tijdverlenging zo spoedig mogelijk melden bij inspectie via het ISD.

Bijlagen en literatuurlijst

a. Bijlages:

- Observatielijst lees-en spellingproblemen;
- Dyslexiekaart.
- Lijst mogelijke aanpassingen
- Vakspecifieke begeleiding Nederlands
- Vakspecifieke begeleiding MVT

b. Literatuurlijst:

- Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs Deel 2, Signalering, diagnose en begeleiding;
- Dyslectische leerlingen en de talen – mogelijkheid tot begeleiding;
- Toetsen en interventies bij dyslexie in het voortgezet onderwijs,

Bijlage 1

Observatielijst lees- en spellingproblemen

Iedere keer wanneer u een van de genoemde verschijnselen observeert, turft u in het vakje en licht het eventueel toe.

Naam leerling: Klas:	Docent: Vak(ken): Observatieperiode:
Heeft laag werktempo bij stillezen en het maken van opdrachten en proefwerken.	
Heeft moeite met hardop lezen (leest traag, haperend en/of maakt veel fouten.	
Werkboeken/oefeningen zijn na klassikale behandeling niet goed verbeterd.	
Heeft moeite met leren van spelling, woordbetekenissen en grammatica mvt.	
Maakt veel spelfouten in werk waarbij spelling niet centraal, bijv. werkboeken zaakvakken.	
Beantwoordt schriftelijk vragen en opdrachten in onvolledige zinnen.	
Beantwoordt schriftelijke opdrachten en vragen fout, omdat ze niet accuraat gelezen worden.	
Schrijft van het bord informatie niet correct over.	
Is angstig en onzeker bij hardop lezen, terugkrijgen/inleveren van werk, een beurt krijgen etc.	
Overige opmerkingen: <ul style="list-style-type: none">- Wijst met vinger- Beweegt lippen tijdens stillezen- Onverzorgde lay-out- Moeite met structureren van taken- Moeite met het uitvoeren van complexe taken- Problemen met tekstbegrip- Sterk wisselende prestaties- Slecht leesbaar handschrift- Gedragsaspecten- Vraagt vaak om herhaling van uitleg of instructie	

	Mogelijke signalen dyslexie	Naam leerling:
TECHNISCH LEZEN	<i>Heeft moeite met accuraat en vloeiend hardop lezen</i>	
	<i>Struikelt met hardop lezen over onbekende woorden</i>	
	<i>Leest zeer traag</i>	
SPELLEN	<i>Maakt zowel in complexe als in alledaagse eenvoudige woorden veel spelfouten</i>	
	<i>Maakt bij de moderne vreemde talen fouten die wijzen op interferentie met het Nederlandse spellingsysteem</i>	
SPREKEN	<i>Heeft moeite de juiste uitspraak van woorden in de moderne vreemde talen onder de knie te krijgen</i>	
	<i>Is soms traag in het onder woorden brengen van zaken door woordvindingsproblemen</i>	
LUISTEREN	<i>Heeft moeite met luisteroefeningen, werkt traag en kan onvoldoende tot begrip komen</i>	
ALGEMEEN	<i>Heeft moeite met het onthouden van betekenisloze associaties, bijvoorbeeld vocabulaire, namen, jaartallen e.d. ondanks intensief oefenen</i>	

		Naam leerling:
ALGEMEEN	<i>Werkt traag, kan herhaaldelijk het tempo van de klas niet bijhouden als het om lezen en schrijven gaat</i>	
FUNCTIONELE TAKEN	<i>Schrijft onsamenvangende teksten</i>	
	<i>Laat bij correctie fouten zitten, ziet ze over het hoofd</i>	
	<i>Slaat vragen over bij opdrachten en proefwerken</i>	
	<i>Maakt fouten bij het overnemen van gegevens van het bord</i>	
	<i>Heeft problemen met begrijpend lezen</i>	
	<i>Heeft problemen met stellen/ formuleren</i>	
SOCIAAL-EMOTIONEEL	<i>Is onzeker over zijn cognitief functioneren</i>	
	<i>Is ongemotiveerd voor taken die hij moeilijk vindt</i>	
	<i>Heeft moeite met concentratie</i>	
	<i>Vertoont vermijdingsgedrag</i>	

Bijlage 2
Dyslexiekaart

Montfort dyslexiekaart

Algemeen

- Foto's maken van bordaantekeningen
- Leesbeurten vooraf aankondigen
- Extra controle schriftelijk werk
- Hulpmiddelen toetsen (spellinglijsten, regelkaarten)
- Gebruik laptop - typen
- Gebruik laptop - L2S
- Werken met LEX-app
- Werken met de Seeing AI-app

Toetsen

- Extra tijd
- Aangepaste beoordeling talen
- Gebruik laptop - typen
- Gebruik laptop - L2S

SE's

- Extra tijd
- Gebruik laptop - typen
- Gebruik laptop - L2S

Bijlage 3

Overzicht mogelijke aanpassingen

Bijlage 23 – Overzicht mogelijke aanpassingen voor dyslectische leerlingen

Zorgspecialisten kunnen deze lijst bijhouden en uitbreiden.

Algemene aanpassingen

- Vrijstelling van Duits of Frans in het vmbo.
- Tijdverlenging voor taken.

Aanpassingen met betrekking tot lezen

- Gebruik van Daisy-cdroms voor studie- en leesboeken.
- Gebruik tekst-naar-spraaksoftware voor studieboeken, overig studiemateriaal en toetsen.
- Gebruik van de ReadingPen of overig studiemateriaal en toetsen.
- Vrijstelling van voorleesbeurten.
- Vermindering omvang van de boekenlijst.

Aanpassingen met betrekking tot schrijven

Spellen

- Gebruik van tekstverwerker met spelling- en grammaticacontrole.
- Gebruik woordvoorspeller.
- Gebruik tekst-naar-spraaksoftware om eigen teksten terug te luisteren.
- Gebruik spellinglijsten, regelkaarten en elektronisch woordenboek.
- Vrijstelling van spellingtoetsen (echter niet wanneer deze onderdeel van referentietoets of schoolexamen zijn).

Structuur, stijl en grammaticale correctheid

- Gebruik van een tekstverwerker met grammaticacontrole en tekst-naar-spraaksoftware.
- Gebruik van mindmapsoftware.

Handschrift en typevaardigheid

- Gebruik van spraakherkenningssoftware.
- Gebruik mindmapsoftware om met steekwoorden antwoorden op vragen en opdrachten schematisch aan te geven en eventueel mondeling toelichten.
- Gebruik van de Livescribe Smartpen.

Aanpassingen met betrekking tot toetsen en beoordeling

- Toetsen in schreefloze letter minimaal punt 12 lettergrootte.
- Extra tijd geven voor het maken van proefwerken.
- Minder opdrachten laten maken.
- Bij luistertoetsen de leerling met de band in een apart lokaal laten werken.
- Gebruik van voicerecorder of een Livescribe Smartpen of apps als *Sound Notes* en *Auditorium notes*.
- Aangepaste beoordeling spelling bij de talen.
- Gebruik van spellinglijst, lijst met formules of symbolen.

Aanpassingen voor studievaardigheden zijn niet opgenomen. Alle leerlingen mogen voor hun studie die ondersteunende technologie gebruiken die zij nodig hebben. Deze staan niet op een dyslexiepas.

Bijlage 4

Vakspecifieke begeleiding Nederlands

Het is de taak van de docent Nederlands om de taalvaardigheid van de leerlingen te vergroten, zowel receptief (lezen en luisteren) als productief (spreken en schrijven). Lezen en schrijven zijn voor dyslectische leerlingen vaak een probleem. De mate waarin dit een probleem is, verschilt per leerling. Dyslectische leerlingen hebben ook vaak problemen met het toepassen van grammaticaregels.

Hieronder volgen voorstellen voor begeleiding.

Lezen

Technisch lezen: Dit wordt in het voortgezet onderwijs niet meer echt onderwezen. Toch zal het veel oefenen de technische leesvaardigheid van de dyslectische leerling vaak nog verbeteren. Dit betekent dus veel lezen (leeskilometers maken). Om het leesplezier van de leerling te verhogen kan worden overwogen om gebruik te maken van een tekst-naar-spraak programma. Je kunt het lezen van fictie stimuleren met de volgende tips:

- Lees gezamenlijk verhalen of toneelstukken;
- Help leerlingen bij hun boekkeuze;
- Gebruik internet voor het vormen van een mening over boeken;
- Laat verfilmingen zien voor of na het lezen;
- Laat leerlingen in tweetallen lezen;
- Laat leerlingen herhaald lezen.

Met de leerling moet ook overlegd worden of er een voorleesbeurt gegeven kan worden. De tekst die voorgelezen moet worden, kan aan de leerling van tevoren worden opgegeven. De leerling kan de tekst dan eerst voorbereiden.

Begrijpend lezen: Dit is een interactief proces. De lezer brengt zijn leesdoel tot stand door voorkennis te verbinden met informatie uit de tekst. Hiervoor gebruikt de leerling leesstrategieën. Er zijn twee typen leesstrategieën: metacognitieve en tekstgerichte strategieën.

De metacognitieve strategieën richten zich op de volgende zaken:

- Oriëntatie (vaststelling van het leesdoel);
- Planning (maken van een plan van aanpak);
- Uitvoering (bewaken van het leesdoel);
- Evaluatie (nagaan of het leesdoel is bereikt).

De tekstgerichte strategieën richten zich op de volgende zaken:

- Onderwerp en hoofdgedachte vaststellen;
- Relaties leggen tussen tekstdelen;
- Functies van tekstdelen vaststellen;
- Woordbetekenissen afleiden en dergelijke.

Het is belangrijk om dyslectische leerlingen en zwakke lezers goed te trainen in het gebruiken van de strategieën. De problemen zullen zich vooral voordoen bij het lezen van non-fictie. Het trainen in leesstrategieën kan als volgt gebeuren:

- Leer leerlingen voor ze gaan lezen een concreet leesdoel (probleem) vast te stellen, hun strategie daarop af te stemmen en te controleren of zij hun doel bereikt hebben.
- Laat leerlingen opgeroepen voorkennis en voorspellingen gebruiken bij het vaststellen van hun taakaanpak.
- Leer leerlingen welke problemen met een strategie kunnen worden opgelost en dat er verschillende manieren zijn om een strategie uit te voeren.
- Leer leerlingen om te controleren of zij de tekst begrijpen.
- Leer leerlingen strategieën toe te passen bij het lezen van zaakvakteksten.

Woordenschatuitbreiding

Doordat dyslectische leerlingen en zwakke lezers weinig lezen, hebben ze vaak een achterstand opgelopen in de uitbreiding van hun woordenschat. De woordenschat kan uitgebreid worden door de leerling te stimuleren meer te gaan lezen, eventueel met het gebruik van hulpmiddelen. De leerling zal veel woorden niet kennen en opzoeken in een woordenboek is vaak erg moeilijk. Laat de leerling de woorden in een schrift schrijven en begeleid de leerling bij het verklaren van de woorden. Opzoeken via de computer is een mogelijkheid. Ook is het belangrijk dat de leerling leert het woord af te leiden uit de context of uit de betekenis van de samengestelde delen. Voor veel vakken is het maken van begrippenlijsten een waardevolle toevoeging. De docent speelt hierin een belangrijke rol.

Schrijven

Veel dyslectische leerlingen hebben problemen met schrijven. Vaak hebben ze te weinig ervaring opgedaan met het schrijven van teksten. Door hun problemen met spelling proberen ze onder hun schrijftaken uit te komen of ze leveren zeer korte teksten in.

De schrijfvaardigheid kan vergroot worden door:

- De leerling te leren een schrijftaak goed voor te bereiden. Hij moet voldoende van het onderwerp afweten en voor wie het geschreven wordt. Laat de leerling dus eerst informatie verzamelen en een onderwerp kiezen wat boeit. Voor het schrijven kan het beste gebruik worden gemaakt van een tekstverwerker.
- De leerling te leren het geschreven werk te controleren. Teruglezen is vaak moeilijk. Je kunt de leerling trainen het twee keer hardop terug te lezen, dan hoor je de fouten. Ook het laten voorlezen door een medeleerling is een mogelijkheid, anders kan er gebruik gemaakt worden van tekst-naar-spraaksoftware.
- De leerling te leren schrijven door te observeren. Na het schrijven van een tekst geeft de docent vaak commentaar. De leerling moet op grond van dit commentaar inzicht krijgen over zijn manier van schrijven.

Spelling

Leerlingen moeten kunnen inschatten wanneer een tekst foutloos moet zijn. De docent Nederlands moet de leerlingen leren:

- In welke omstandigheden een tekst geen spelfouten mag hebben. De leerling moet ervaren waarom een correcte spelling belangrijk is. Voor dyslectische leerlingen en zwakke spellers is het belangrijk om dit goed in te schatten, zij kunnen hun teksten door anderen laten lezen;
- Met welke hulpmiddelen je een tekst zonder spelfouten kunt maken. De docent kan de leerling wijzen op de volgende mogelijkheden:
 - ✓ kijk elkaars werk na;
 - ✓ vraag goede spellers of de docent om advies;
 - ✓ gebruik regelkaarten;
 - ✓ gebruik een spellinglijst of woordenboek als je daarmee om kunt gaan;
 - ✓ gebruik predictiesoftware of de spellingcontrole op de computer.

Het zou voor alle leerlingen wenselijk zijn het spellingonderwijs te individualiseren. Het liefst wordt er via de computer oefenstof aangeboden (denk aan StudyFlow). Er wordt aandacht besteed aan de regelcategorieën waar de leerling moeite mee heeft. Leerling die goed zijn in spellen kunnen verrijkingsstof aangeboden krijgen.

Voor de dyslectische leerling en de slechte spellers is het belangrijk in de gaten te houden of de geïnvesteerde oefentijd opweegt tegen het rendement. Als dit niet zo is, moet de leerling geleerd worden zo correct mogelijk te spellen met gebruik van hulpmiddelen. Fonetisch gespelde woorden zouden ook moeten worden toegestaan, behalve bij een spellingtoets. Een aangepaste beoordeling is dan wenselijk. Voor deze leerlingen is het ook belangrijk om tijdens RT-sessies uitleg te krijgen over de spellingregels.

Grammatica

Dyslectische leerlingen hebben vaak ook problemen met grammatica. De grammaticaregels kunnen niet worden onthouden en/of toegepast. Extra oefening of op een andere manier uitleggen zou een oplossing zijn. Het is belangrijk om de grammaticaregels inzichtelijk te maken aan de hand van veel voorbeelden. Leer leerlingen gebruik te maken van hun kennis van de betekenis van taal om tot het gebruik van de grammaticaregels te komen.

Beoordeling van toetsen

Spelling mag het resultaat op een toets niet sterk beïnvloeden, tenzij spelling een onderdeel van die toets is.

Vorbereiding op het eindexamen

Een goede voorbereiding op het examen is belangrijk. Het maken van oude examens is een goede oefening. Het is belangrijk dat de docent niet alleen aangeeft wat goed of fout is, maar ook hoe fouten voorkomen hadden worden. Dit vergt een goede analyse van de gemaakte fouten, veel ondersteuning van de docent en veel training. De leerlingen moeten ook goed op de hoogte zijn van de criteria.

Training van het onderdeel leesvaardigheid kan fouten aan het licht brengen die kunnen worden voorkomen. Er kan onvoldoende inzicht zijn in de tekst of de vragen, maar er kunnen ook leesfouten worden gemaakt. Voor het maken van leesfouten kan het gebruik van L2S worden overwogen. Voor het goed lezen van de tekst en het maken van de vragen moet de leerling van tevoren experimenteren met verschillende aanpakken. De volgende opties zijn mogelijk (indien nodig met L2S):

- Eerst de vragen lezen en daarna de tekst met vragen in het achterhoofd. Noodzakelijke informatie markeren en dan de vragen maken;
- Eerst de tekst globaal bekijken: koppen, eerste en laatste regels van een alinea. Daarna de vragen lezen en dan de hele tekst met de vragen in het achterhoofd. Noodzakelijke informatie markeren en dan de vragen maken;
- Eerst de hele tekst lezen en direct noodzakelijke informatie markeren en opmerkingen in de kantlijn maken. Daarna de vragen lezen en beantwoorden.

Bij het onderdeel schrijfvaardigheid moet de leerling erop gewezen worden dat het gebruik van het woordenboek wenselijk is voor het opzoeken van de spelling van een woord. Voor de werkwoordspelling is dat lastig. Opzoeken in een woordenboek kan tijdrovend zijn.

Bijlage 5

Vakspecifieke begeleiding moderne vreemde talen

De problemen die dyslectische leerlingen hebben ondervonden bij het leren lezen en spellen in het Nederlands, keren terug bij de moderne vreemde talen. Er ontstaan problemen bij lezen, schrijven en woordjes leren door het fonologisch tekort en de problemen met automatiseren. Het leren spellen wordt bemoeilijkt door de nieuwe klank-tekenkoppeling. Ook begrijpend lezen is een probleem. En alles wordt nog eens zwaarder doordat ze meerdere moderne vreemde talen tegelijk moeten gaan leren. Preventieve begeleiding is erg belangrijk voor de dyslectische leerling. Deze preventieve begeleiding bestaat uit de volgende zaken:

- Begin zo vroeg mogelijk;
- Laat leerlingen eerder met de stof kennismaken (pre-teaching);
- Voorkom faalangst;
- Straal positieve verwachtingen uit;
- Geef en vraag veel feedback;
- Reik leerstrategieën aan;
- Leer de leerling om te gaan met de beschikbare software (digitale versie van de methode of woordleerprogramma's zoals WRTS of Teach 2000)

Het is belangrijk dat de leerling het vak leuk gaat vinden en vertrouwen krijgt in zijn eigen kunnen. Die basis moet in de eerste maanden gelegd worden.

Uitspraak van woorden

Intensieve aandacht voor de uitspraak van de vreemde taal is erg belangrijk. Het oefenen van de uitspraak kan op een aantal manieren gebeuren:

- Gebruik maken van de software die bij de methode hoort op een computer met een goede geluidskaart;
- Met tekst-naar-spraak-software (L2S). Ook hier moet de leerling in het bezit zijn van het digitale boek van de methode.
- Door klassikaal herhaald lezen in koor of het herhaald laten voorlezen door iemand anders;
- Via jezelf opnemen en weer terughoren;
- Door gebruik te maken van regels, kapstokwoorden en ezelsbruggetjes;
- Door spreekangst weg te nemen. Dit kan d.m.v. spelvormen en rollenspellen.

Woorden leren

Woordjes leren in een moderne vreemde taal is een groot probleem voor de dyslectische leerling. Het is belangrijk dat de docenten veel aandacht besteden aan strategieën die leerlingen kunnen inzetten bij het leren van woordjes. De volgende manieren zijn mogelijk:

- Woordjes leren met de computer. Via internet kan er gebruik worden gemaakt van verschillende programma's om woordjes te leren (WRTS, Teach2000 en Overhoor) De leerling kan de woorden zelf intypen en de woorden kunnen ook uitgesproken worden. Het is belangrijk dat de leerling dagelijks een korte periode oefent (ongeveer 10 minuten per taal). Ook is het belangrijk dat er niet te veel woorden per keer worden geoefend, 5 tot 10 woorden is voldoende.
- Woordjes leren zonder computer. Als er niet met de computer kan worden gewerkt of de leerling wil niet met de computer werken, kunnen andere strategieën worden gebruikt:
 - ✓ Expanding-rehearsal-methode. De leerling leert 4 woorden totdat hij ze kent. Dit wordt steeds uitgebreid met 4 woorden.
 - ✓ Woordjes leren in woordgroepen en/of zinsverband. Vaak is het makkelijker om een woord te leren in de context.
 - ✓ De schoenendoosmethode. De leerling schrijft de woorden op kaartjes en de betekenis op de achterkant. De schoenendoos bestaat uit meerdere vakjes. In het eerste vakje staan de te leren woorden, daarachter het vakje met de woorden die de leerling al kent, maar nog wel moet herhalen en daarachter de woorden die goed bekend zijn bij de leerling. Bij deze methode is er veel aandacht voor herhaling.
 - ✓ De flapmethode. De leerling neemt een blaadje en verdeelt die in kolommen. In de linker kolom staan de Nederlandse woorden. Uit het hoofd worden de buitenlandse woorden opgeschreven. Er vindt een controle plaats. Het blad kan worden omgevouwen en zo kan er naar 2 kanten worden geleerd. Ne--- MVT of MVT --- Ne.

Spelling en klankstructuur

Bij het aanleren van moderne vreemde talen moeten nieuwe klank-tekenkoppelingen en spellingregels worden aangeleerd. Ook wordt veel gevraagd van het inprentvermogen met betrekking tot spelling. Dyslectische leerlingen hebben hier veel moeite mee. De volgende zaken zijn belangrijk:

- De leerling moet bewust zijn van zijn spellingprobleem;
- De docent moet veel aandacht besteden aan het veelzijdig leren, dit is leren door meer zintuigen te gebruiken. Niet alleen kijken, maar ook uitspreken, schrijven, typen of spellen;

- Maak de leerling bekend met oefen- en overhoorsoftware. Laat de leerling op school er mee oefenen, daarna kunnen ze het thuis ook gebruiken. Het is belangrijk dat de leerling dagelijks oefent met kleine woordpakketten. Behalve het woord intypen, moet de leerling het woord ook uitspreken. Er kan ook gebruik worden gemaakt van de software die bij de methode hoort;
- Geef extra aandacht aan lastige klank-tekenkoppelingen. Hier kan in klassenverband extra aandacht aan besteed worden met behulp van teksten. Ook kan worden gewerkt met een klankspellingschrift. In dit schrift worden op een systematische manier woorden geschreven bij de kapstokwoorden met de betreffende klank-tekenkoppeling. Sommige methodes hebben al zo'n schrift. Als dat niet zo is, kan dit een activiteit voor de RT-lessen zijn;
- Geef extra aandacht aan spellingregels. Bied de leerling een beperkt aantal eenvoudige spellingregels aan. Dit kan klassikaal;
- Geef extra aandacht aan bekende stukjes, zoals vaste achtervoegsels;

Grammatica

Een aantal dyslectische leerlingen heeft moeite met het leren van grammaticaregels. Ze kunnen problemen hebben met het leren en benoemen van woordsoorten en de zinsdelen en hebben moeite met de inhoud van de grammaticaregel. En hebben ze de grammaticaregel wel onder de knie, is het soms moeilijk deze toe te passen in een nieuwe situatie.

Docenten moderne vreemde talen kunnen op een aantal manieren extra ondersteuning bieden bij het leren van grammatica:

- Docenten hanteren schoolbreed de Nederlandse taalkundige en redekundige begrippen voor de uitleg bij de moderne vreemde talen. Er wordt aangesloten bij de uitleg die bij het vak Nederlands wordt gegeven;
- Sluit bij het toetsen van de grammaticaonderdelen aan bij de manier waarop het in de les is geoefend;
- Gebruik veel vaste uitdrukkingen;
- Laat de leerlingen oefenen via internet of met de software die bij de methode hoort;
- Visualiseer waar mogelijk grammaticaregels in een tekening.

Lees- en luistervaardigheid

Het lezen van teksten in de moderne vreemde taal is voor een dyslectische leerling nog moeilijker dan in het Nederlands. De technische leesvaardigheid is slecht. Vaak is er een tekort aan woordkennis en zijn er problemen met de uitspraak en de grammatica. Ook de luistervaardigheid kan problemen opleveren. Hier spelen bovenstaande zaken eveneens een rol.

Het is belangrijk om dyslectische leerlingen in de onderbouw begeleiding bij technisch lezen te geven. De volgende zaken kunnen hierbij ondersteuning bieden:

- Bied auditieve ondersteuning bij technisch lezen. De leerling luistert naar de tekst en leest tegelijkertijd mee. Er kan gebruik worden gemaakt van ondersteunende middelen, zoals L2S;
- Besteed aandacht aan lees- en luisterstrategieën. Het is belangrijk om te werken met een leerkaart waarop lees- en luisterstrategieën staan en dit schoolbreed te hanteren;
- Maak gebruik van tutorlezen. Dit kan in de klas. Een goede leerling leest de tekst aan de dyslectische leerling voor;
- Geef meer leestijd. Bij het lezen van teksten is het belangrijk dat de leerling meer tijd krijgt en ook meer tijd om een leestekst voor te bereiden. Bij luistervaardigheid, met name in de bovenbouw, is het belangrijk dat de dyslectische leerling meer tijd krijgt om de vragen door te lezen.

Beoordeling van toetsen

Het is een verlichting voor de dyslectische leerling wanneer de spelling aangepast zou worden beoordeeld. Aangepaste beoordeling vraagt om een eenduidige visie van de sectie en goede afspraken. Uitgangspunten bij het toekennen van een aangepaste beoordeling zijn:

- De aangepaste beoordeling wordt toegekend als de leerling zich houdt aan de gemaakte afspraken met betrekking tot het leren van de moderne vreemde taal;

Wanneer cijfers worden gegeven, hebben we de volgende uitgangspunten:

- Tel spelfouten minder zwaar: spelling wordt minder zwaar beoordeeld dan andere fouten. Als voor een fout gespeld woord in een toets 1 punt wordt afgetrokken, trekken we bij de leerling met dyslexie een $\frac{1}{2}$ punt af;
- Reken een spelfout maar 1 keer: herhaling van spelfouten wordt niet meegerekend;
- Fouten in woordtekens worden niet gerekend;
- Bij grammaticale fouten worden geen uitzonderingen gemaakt bij leerlingen met dyslexie, want het gaat om het toepassen van de grammaticaregels.

Het is belangrijk dat de talensecties een eenduidig oordeel hebben over het beoordelen van toetsen.

Vorbereiding op het eindexamen

Voor een dyslectische leerling kan het examen moderne vreemde talen een struikelblok zijn. Ook hier is het belangrijk dat door het oefenen van oude examens de leerling goed wordt voorbereid op het examen. De docent speelt hierbij weer een belangrijke rol.

Voor de leesvaardigheid kunnen dezelfde strategieën als bij het vak Nederlands gebruikt worden.

De schrijfvaardigheid bij het examen bestaat meestal uit het schrijven van een brief. Ook dit kan veel geoefend worden en het is belangrijk om vaste algemene bruikbare zinsconstructies te oefenen en de conventies van een brief bij alle talen hetzelfde te laten zijn.

Als de leerling tijdens zijn schoolperiode gebruik heeft gemaakt van L2S, kan hij ook examen doen met L2S. Dit moet wel officieel bij de examensecretaris worden aangevraagd. Let op: L2S is beschikbaar in Nederlands en Engels.

Bijlage 6

Gespreksformulier

Doel gesprek

Voordat je begint met het gesprek, bepaal je samen het doel van het gesprek.

Bijvoorbeeld:

'Ik begreep dat je moeite hebt met Engels. Hoe kan dit gesprek nuttig voor je zijn? wanneer denk je, als je hier straks weer de deur uitloopt, dit is een goed gesprek geweest?'

Als leerlingen het lastig vinden om een doel aan te geven kan je ook een paar voorbeelden geven.

Bijvoorbeeld:

'Veel kinderen vinden het fijn om samen goed in kaart te brengen wat ze nu precies lastig vinden en wat hun daarbij zou kunnen helpen. Andere kinderen vinden het fijn om samen te kijken hoe je het beste met het lesmateriaal om kunnen gaan of hoe ze hulpmiddelen kunnen gebruiken. Weer andere kinderen ervaren onbegrip bij een docent en zouden willen dat iemand een keer samen met hen een gesprek heeft met de docent.'

Benoem dat jij de enige bent die de informatie van de leerling gebruikt en dat je die niet deelt met anderen binnen de school (dus bijv. niet tijdens een rapportvergadering). Als er uit het gesprek punten komen die in het belang van de leerling besproken moeten worden met anderen binnen de school (bijv. de mentor of een andere vakdocent), kun je achteraf met de leerling bespreken hoe jullie dat kunnen aanpakken.

Vreemde talen leren; onderstaande vragen kan je ook specifiek op één taal richten.

1. Wat is leuk aan het leren van een vreemde taal/ wat gaat goed?
2. En wat is minder leuk/ vind je nog lastig?

Het volgende vind ik nog lastig bij de vreemde talen:

☐ Lezen, omdat ik niet weet hoe ik bepaalde woorden uitspreek	☐ Het toepassen van grammaticaregels
☐ Woordenschat, ik ken weinig woorden	☐ Spelling- en grammaticaregels toepassen bij een schrijfofdracht
☐ Het onthouden van de uitspraak van woorden	☐ Het verstaan van 'snelle' spraak
☐ Het onthouden van de betekenis van woorden	☐ Snel een vraag moeten lezen bij een luistertoets
☐ Het onthouden van de spelling van woorden	☐ Een presentatie voor spreekvaardigheid voorbereiden
☐ Het onthouden van grammaticaregels	☐ Weten hoe ik voor de taal kan leren
	☐
	☐

Hoe probeer je dat (wat je lastig vindt) op te lossen?

- Wat doet de leerling om woorden te leren? Vraag door en neem geen genoegen met bijvoorbeeld: 'Ik gebruik WRTS.' Hoe gebruikt de leerling WRTS en wanneer, hoe vaak,..... Leerlingen weten namelijk soms prima een sociaal wenselijk antwoord te geven op dit soort vragen.
 - Hoe leert de leerling vocabulaire en grammatica 'chunks' zoals Stepping Stones, Redemittel, Phrases Utiles, etc.
 - Hoe gaat de leerling om met lange teksten die hij zelfstandig moet lezen? Het gaat om artikelen uit tijdschriften, van websites en boeken die voor de lijst worden gelezen.
1. Wat lukt al goed en zou je vaker kunnen doen? Of wat werkt bij andere vakken en zou je misschien ook bij de vreemde talen kunnen doen?
 2. Zijn er oplossingen die andere leerlingen hebben bedacht die jij ook zou kunnen gebruiken? Of ik hoor wel eens van andere leerlingen dat ze.... zou dat ook iets voor jou zijn?
 3. Zijn er op dit moment anderen die jou helpen? Ja: wie is dat en wat doet hij/zij samen met jou? Nee: zou je dat wel willen en wie zou dat kunnen zijn?
 4. Hoe kunnen anderen jou helpen?
 5. Wat kun jij (als vakdocent of remedial teacher) voor deze leerling doen? Je kunt dit als open vraag stellen maar je kan leerlingen ook onderstaand lijstje laten zien en aanvinken.

Hoe anderen mij kunnen helpen:

- Tips geven om beter te kunnen leren voor Frans, Duits en Engels
- Regelmatig langslopen om te kijken of alles lukt.
- Niet hardop laten lezen
- Alleen hardop laten lezen als ik me heb kunnen voorbereiden
- Me laten samenwerken met andere leerlingen
- Extra uitleg geven
- (Meer) waardering tonen voor mijn inzet
- Regelmatig mijn huiswerk/ werkboek nakijken
- Toestaan dat ik aantekeningen van een medeleerling overneem/ kopieer
- Rekening houden met mijn dyslexie bij toetsen:
 - extra tijd
 - aangepaste beoordeling
 - laten werken met de computer (typen in plaats van schrijven)
- Toetsen nabespreken
-

Hoe leert de leerling nu en welke hulpbronnen zet hij/ zij daarbij in? Onderstaande punten kunnen ook in een vervolggerek met de leerling aan bod komen.

Omgaan met de verschillende lesmaterialen

1. Neem het tekstboek en het werkboek erbij en vraag per onderdeel of de leerling goed weet wat hij/zij moet doen, hoe hij/zij daar thuis mee bezig is , etc. Vergeet de woordenlijsten niet en kijk ook naar de inhoud van de methodesite.
2. Welke hulpmiddelen gebruikt de leerling (Digischool, WRTS, Quizlet, andere websites of programma's, software zoals Kurzweil.....) en waarvoor gebruikt de leerling deze?
3. Wat vindt hij/zij van deze hulpmiddelen? Wat gaat goed?
4. Zijn er struikelblokken bij het gebruik die wellicht opgelost kunnen worden?

Organiseren en plannen

- Hoe gaat het voor jouw vak met de organisatorische kant van het schoolleven: huiswerk plannen, weten wat je moet doen voor een vak, de juiste spullen bij je hebben, overleggen en samenwerken met anderen, omgaan met roosterwijzigingen, etc.
- Gebruik van agenda, studiewijzers, etc.
- Hoe plant de leerling voor overhoringen en toetsen (proefwerken, leesteksten, luistertoetsen, etc.). Weet hij hoeveel tijd hij nodig heeft voor een taak?
- Helpt iemand bij het plannen?

Sluit het gesprek af met een open vraag: zijn er punten die niet aan de orde zijn gekomen en die de leerling toch graag wil bespreken? Ook: zijn er actiepunten die voortkomen uit dit gesprek?

Zorg voor een plezierige afsluiting: hoe vond dyslexie te spreken, was het moeilijk of helemaal niet.